

SOSYALİZMİN MEKANSAL ÖRGÜTLENMESİ; SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIM MEKANINDAN SOSYALİST MEKANA

“Devrim aynı araçların sahiplerinin değişmesinden yada kolektif sahibe dönüşmesinden mi ibaret? Otomobili yakmadan özgür seyahat hakkı olur mu?”-Metin yeğin

Bugün yaşadığımız dünyada gerek özel alanlar gerekse kamusal ve yarı kamusal alanlar burjuvazi yani egemen sınıf tarafından belirleniyor. Burjuvazinin politik stratejilerinin/eğilimlerinin mekansal karşılığını bulabiliriz.Örneğin “Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiyoruz.”, “Toplumsal çeşitlilik kentlerimize yansıyor. Herbiri farklı renk ve biçimde konut yapabilme özgürlüğüne sahibiz.” burjuva zinin mekana bakışını yansıtan yeni eğilimlerdir. Burjuvazi kent tanımını ise, “Çok kültürlü yapıyı sergileyen bir birliktelik mekanıdır” biçiminde yapıyor ve hatta kentin tamamının kamusal alana dönüşeceği iddiasındalar. Oysa onların kamusal dediği tüketici olarak var olmaktır, kentte tüketmeye zorlanmadan nefes alabileceğimiz alanlar gitgide azalıyor. 'Kamusal' kisvesi altında toplu tüketimin önü açılıyor.Ancak Gezi eylemleri bize burjuva kamusalının bir kez daha çöktüğünü göstermiştir.

Burjuva kamusalının çöküşü

Burjuva kamusu bilindiği gibi devletle toplum arasında ve özel alanın bir parçası olacak şekilde gelişir. Özel şahısların oluşturduğu burjuva kamusal alanının,devletle,toplumun ihtiyaçları arasında aracılık eden bir yapısı vardı. Özel alanla kamusal alanın sınırları bulanıklaştığı anda burjuva kamu modelinin uygulanabilirliği ortadan kalkar. Bulanıklaşmanın yarattığı durum, sosyolojik ve hukuksal anlamda ne özel ne de kamusal alan başlığı altında değerlendirilebilir. Söz konusu bulanıklığın olduğu alana siyasallaşmış yeni bir alan başka bir deyişle toplumsal alan denk düşer. Habermas'a göre burjuva kamusal alanı, 1873 yılında ortaya çıkan ekonomik çöküntüden sonra dönüşüme uğramış;artık burjuva kamusunun yıkılışını haber veren yeni bir oluşum başlamıştı. Sermayenin yoğunlaşması şirketlerin örgütlenme biçimleri çöküntünün yarttığı süreçle birlikte kapitalizm,emperyalist aşamaya geçiş yapar. Kapitalizmin bu yeni aşaması,kamusal alanda da değişiklikler yaratarak yeni bir ilişki ağı oluşturur.

Özgürlüğün olmadığı bir kamusalıktan bahsedemeyiz.kamusal özgürlük ise insanların sömürü ilişkileri olmadan birlikte yaşamalarına dayanır. Eski Yunanda ise özgürlüğün temeli kamusal alanda 'eşitlik' anlayışıydı. Agoralar bir siyaset alanı olarak köleler dışındaki 'özgür' vatandaşların eşit söz hakkına sahip oldukları 'özgür' alanlar olarak addedilmekteydi. Dolayısıyla özgürlük ancak kamusal alanda ortaya çıkabiliyordu. Yani 'özgürlük' siyasal bir tarif ise ;ancak siyasal bir alanda yani kamusal alanda varolabilirdi. Antik Yunan'da da sosyalizmde de 'bireysel özgürlük' çeşidinin özgürlük anlayışında bir yeri yoktur.

Modern dönem, özgürlük ve siyaseti birbirinde ayırarak yani özgürlüğün siyasetle olan bağı kopararak siyasetin var olmadığı yerde özgürlüğü başlatıyor. Özgürlük, bireyin başkaları olmadan kendisiyle ilgili etkileşimlerde ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendiriliyor. Özgürlüğün böyle bir olgu olarak ele alınması kişiyi bireyselleştirir. Bireyi öne çıkaran modern özgürlük anlayışı , bireyleri kendi çıkarları için her şeyi yapabilme noktasına sürükler. Dayanışma olgusunu bilmeyen bireylerden oluşmuş toplum biçimini günümüzde temsil eden liberal-toplum anlayışıdır.

Kapitalizmin 'yeni insan' yaratısı

İtalyan komünist önder Antonio Gramsci, 'Hapishane Defterleri'nde, amerikanizm ve fordizmin “hiç görülmemiş bir süratle ve amacı konusunda tarihte eşi olmayan bir bilinçlilikle, yeni tip bir işçi ve yeni tip bir insan yaratma konusunda bugüne kadar tanık olunan en büyük kolektif girişim” olduğunu kaydediyordu.”Yeni çalışma yöntemleri belirli bir yaşama,düşünme ve hayatı hissetme tarzından koparılamaz.” Gramsci'ye göre, cinselliğe,aileye,ahlaki baskı biçimlerine,tüketim deliliğine, devlet politikalarına ilişkin sorunlar hep “yeni tür çalışmaya ve üretim sürecine uygun” özgül bir işçi tipi yaratma çabasıyla ilintiliydi. Ama fordizmin ilk hamlesinden yirmi yıl sonra bile Gramsci şu yargıya varıyordu: “Bu hazırlık daha yalnızca ilk aşamasındadır ve dolayısıyla biraz masalımsıdır.”

Bu yüzden Ford, 1916'da kitle üretiminin yarattığı “yeni insan”ın sermayenin ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun olabilmesi için ahlaki bakımdan dürüstlüğe, iyi bir aile hayatına, akli başında ve rasyonel tüketim kalıbını uygulayacak kapasiteye sahip olmasını sağlamak amacıyla, çoğu göçmen olan “ayrıcılık” işçilerin evlerine bir sosyal hizmet uzmanları ordusu gönderiyordu. Deney çok uzun sürmedi ama bu deneyin yapılmış olması bile, fordizmin ortaya çıkaracağı derin toplumsal,psikolojik ve politik sorunların habercisiydi.

H. Arendt , özgürlüğü siyasi bir anlam yükleyerek kamusal alanda etkinliklerde bulunmaya bağlı olarak ele alır. Özgürlüğün kamusal alandaki varlığı yurttaşın eylemde bulunmasıyla bağlantılıdır. Özgürlük, insanların ortak alanı olan kamusal alanda gerçekleşen eylemlere bağlı bir güçtür. Bu anlamda özgürlük ve eylem kamusal alanda birbirlerini tamamlayan güçlerdir. Bu tanıma göre aşiret normlarının geçerli olduğu toplumlarda ve özel alanda özgürlük yoktur.

“Özgürlüğün her tür insani etkileşimin ve her tür topluluğun başlıca özelliği olmadığı açıktır. İnsanların birarada yaşadıkları ama siyasi teşekkül oluşturamayan –örneğin kabile toplumlarında ya da hanenin özel alanında- eylemlere ve davranışlara hakim olan etken özgürlük değil, yaşamın zorunlulukları ile yaşamın korunmasına yönelik kaygılar ve ilgilerdir” (Arendt,2004:202)

Kamunun siyasal karakteri vardır

Sosyalizmde emeğin özgür kamusal alanı, kültürel alan, siyasal alan birarada olacaktır. Ailenin özel alanı ise ailenin özel mülkiyeti ile birlikte en kısa zamanda dönüştürülerek yok edilecektir. Sosyalizmde mekansal örgütlenmeler öncelikle emeğin mekanının reelleşmesiyle başlayacaktır. Örneğin bugün Londra'daki bütün önemli kamusal etkinlik binalarının ‘call center’ları Hindistan’dadır ;fakat telefonun bir ucundaki görevli hiç bilmediği bir adresi tarif eder ,rezerve eder vs. Mekanın reelize olması, mekana yabancılaşmayı (tıpkı emeğe yabancılaşmadaki gibi) ortadan kaldıracaktır. Bunun gibi daha bir çok adımda sosyalizmin mekansal kurgularını tartışacağız.

Şimdiye kadar sermayenin mekanları çokça tartışıldı. Başta Foucault olmak üzere bir çok düşünür örgütlenmiş baskının mekanları (cezaevleri,hastaneler okullar ve başka toplumsal denetim kurumları) üzerine yoğunlaşır. Bu noktada De Certeau'ya kulak vermemiz gerekir diye düşünüyorum. De Certeau, her şeyi içine alan, baskıcı bir düzenin dayattığı çerçeve kapsamında dile getiriyor olsa bile, popüler, yerleşmiş sokak kültürlerinin mayalanmasını anlamak için bir temel tanımlıyor. Ona göre amaç, düzen şiddetinin nasıl disiplin altına alıcı bir teknolojiye dönüştüğünü açığa çıkarmak değil, daha çok zaten ‘disiplin’in ağına yakalanmış olan grup ve bireylerin dağınık, yarı örgütlü ya da örgütlü, taktik, stratejik ve geçici yaratıcılıkların yer aldığı gizli biçimlere ışık tutmaktır.

Certeau, Foucault'a cevaben, mekanların Foucault'nun sandığından çok daha kolay “özgürleştirilebilir olmasının sebebini tam da toplumsal pratiklerin baskıcı bir toplumsal denetim şebekesinin bağrında yerel olarak sınırlamaktan ziyade mekanlar yaratmasıdır.

Sosyalist mekanlara geçişte yarı kamusal-kamusal

Sanılanın aksine konutların tek katlı mı yoksa çok katlı mı yapılacağı, hangi konstrüksiyon yönteminin uygulanacağı, binaların nasıl planlanıp birbirlerine konum alacağı yalnızca biçimsel tartışmalar değildir. Ancak, bunlardan daha önemli olan kamusal alanın nasıl dönüşeceği ve ‘özel’ mekanların ve elbette mülkiyet mekanlarının nasıl dönüşeceği sorusudur. Bunlar için sosyalist deneyimlerden çekinmeden yararlanmalı ve genel bir perspektife varmalıyız.

Gürcistan, Tiflis

Sosyalizmin mimarisi

'Kendiliğindenlik' ve 'ekoloji' kavramlarının çok daha güçlü olduğu bir mimarlık anlayışı olacak şüphesiz. Kapitalizmin mimarlık üretiminin nesnel kriterlerini bulmaya çalışalım. Antalya'da akdeniz kıyısında yinelenen Kremlin sarayı şeklinde bir tatil köyünü ele alalım. Antalya'da bir Kremlin sarayı taklidi, kapitalizmin mimarisinde bağlamla ilişkideki zorunsuzluğu gösterir. Böyle bir zorunsuzluk ise ancak kapitalizmde mümkündür. Burada kendiliğindenlik değil, pazarlama iletişiminin dünyada izlediği stratejinin sonucunu görüyoruz.

Kapitalizm 'kitsch' üretir

Kitsch, kısaca bağlamla ilişkisiz veya eklektik her tür nesne üretimi. Örneğin penguen şeklinde bir tuzluk.

Penguenin tuz ile kültürel, tarihsel, biçimsel, estetik hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen bir tasarımcı ya da kişinin aklına öyle esmesi sonucu olarak bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Elbette bu tasarımcıya tuz ile penguen arasındaki ilişkileri soran hiçbir mekanizma yoktur.

Bu demek değildir ki sosyalizmde yeni metodlar denenmeyecek. Elbette deneyeceğiz; ancak bağlamla zorunluluk ve nedensellik ilişkileri kurarak.

Kapitalizmde mimarın rolü

Kapitalizmde herkes gibi mimar da yalnızdır (Eğer becerbilmişse tasarımcıdır ya da yeni tabirle 'star mimar'dır). Bu kapitalizmin normlarında bile kendini gerçekleştiremez oysa. Örneğin mimar projede 'kamusal' alanına kaykay pisti çizer ve bu uygulanır; ancak beş yıl sonra orası işportacıların toplandığı bir alan haline gelebilir. Mimar bunu kolektif akıldan uzak bir şekilde öngöremez. İkincisi bunu

denetleyemez, denetlememeli. Kolektif olarak her gün yeniden üretilen bir yer, mekan 'tasarım' gibi öznel ve öngörüsüz bir olguya emanet edilebilir mi? Günümüzde mimarlar bardak tasarlar gibi bina tasarlıyorlar. Bu kadar çok insanla kesişen, mekanı, toplumsal ilişkileri belirleyen ve bir kentsel arayüz yaratan bir nesne olarak bina tasarımının ve kentsel tasarımın sorumluluğu çok büyüktür. Ve asla bir kişinin insiyatifine bırakılmamalıdır.

Sosyalizmin kolektif mimarlığı

Kolektif aklın planladığı ve bir perspektifle yola çıkılan projelerde daha zengin-gerilimli mekânlar yaratmak için danışılan, yalnızca teknik uzmanlıkları olan bir işçi olunabilir pekâlâ.

- Nasıl tasarlıyoruz? Nedir bu perspektif?

Kapitalizmin belirleyenleri: çevresel, kentsel, ekolojik hiçbir kaygı taşımaksızın salt 'tüketilebilirlik'dir. Sosyalizmin kavramları ise, doğa ile uyumlu, teknik olanak ve malzemelerin belirlediği insanca yaşamı mümkün kılan, var ise doku ile bütünleşen yeni yapılar üretmek.

Sosyalizmde mimarlık ve planlamadaki perspektifi 4 adımda görelim:

- 1) İhtiyaçlar
- 2) Çevresel veriler (Rüzgar yönü,güneş,topografya..)
- 3) Yapım teknolojileri
- 4) Malzeme

Bunlar temel belirleyenler olmakla beraber sosyalizmde estetik ve mekansal zenginlikler taleplerimizden vaz mı geçeceğiz? Elbette hayır. Mimarlar ya da planlamacılar bu katkıları yapabilir.

Küba örneği

Küba'da 1980'de çıkan bir yasada her dairenin minimum altı balkonu olması gerektiğini söylüyordu örneğin.Tabi ki bunun gibi yasanın bir çok maddesi sosyal mekanları yaratmaya yönelikti. İnsanların zamanlarının çoğunu sosyal mekanlarda geçirmelerini hedefliyordu. İnsanlar kendilerine ait bir evin varlığını unutarak sokğın bir parçası oldukalarının bilincine varmışlardı.

Küba'da gün boyunca evlerin kapısı kapanmaz.

Ve sokakları Hindistanın nüfus yoğunluğunun yüzde biri kadar olmasına rağmen sokaklar oransal olarak daha kalabalıktır.

Keza Venezuela'nın birçok deneysel yapım süreçlerini yaşayabilmelerinin yanında insanların kendilerini meydanlara ve sokaklara ait görmelerinin nedeni de bu perspektiftir.

Özel ve kamusal alanların sınırı hızla bulanıklaşır sosyalist deneyimlerde. Yarı-kamusal diyebileceğimiz mekânlar pratikte çokça karşımıza çıkar. Ve özel alanların tamamıyla ortadan kaldırılması hedeflenir.

Bunun yanında yeni üretimlerin doğa ile olan ilişkisi ise ne yazık ki yeni bir tartışmadır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü kullanım değerine indirgenmeli ve her türlü yapılaşmada belirleyen yerellik, bölgenin coğrafi şartları, ekolojik topografik yapısı olmalıdır.